

ÉPÍTÉSZET ÉS VÁROSI TÉR

Kelemen István

A Fabricius-ház 19. századi
építéstörténete *

Építéstörténeti áttekintés a középkortól a 18. század végéig

A soproni Fő tér északi részén elhelyezkedő Fabricius-ház¹ a város egyik legismertebb polgári lakóháza.² Az épület a 15. század elejétől kezdve a városi elit tagjainak tulajdonában állt.³ Műemléki kutatását és helyreállítását 1958–1961, majd 1970–1973 között az Országos Műemléki Felügyelőség végezte.⁴ A falkutatások eredményei és a levéltári források alapján sikerült meghatározni a ház építéstörténeti periódusait. Az épület hátsó, azaz északi szárnya, a várfal mentén húzódó hosszú pincével együtt a 14. század első felében épült fel.⁵ A század közepén a hátsó szárnyat kétemeleteresre bővítették. 1400

* Itt mondok köszönetet az épület műemléki kutatását végző Dávid Ferenc művészettörténésznek a tanulmány elkészítése során nyújtott szakmai észrevételeiért és segítségéért.

¹ Sopron, Fő tér 6. Hrsz.: 192, 193, 194. Műemléki törzsszám: 3118. Azonosító: 4785.

² Az épületnek a műemléki helyreállítások előtti állapotát Csatkai Endre írta le. Sopron és környéke műemlékei. Szerk.: Dercsényi Dezső. Írták: *Csatkai Endre* et. al. Budapest, 1953. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, 1956. 180–183.

³ A ház tulajdonosait a 15. század elejétől Mollay Károly kutatásai nyomán ismerjük. *Mollay Károly*: Sopron XIV. századi városképének vizsgálata. A Fabricius-ház története (kb. 50–1530-ig). I. rész. In: Soproni Szemle 18. (1964/1) 12–13. *Uő*: Sopron XIV. századi városképének vizsgálata. A Fabricius-ház története (kb. 50–1530-ig). II. rész. In: Soproni Szemle 18. (1964/2) 106–114. A későbbi háztulajdonlást ld.: *Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv*: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008. 158–160. Az egyes háztulajdonosokról ld. még: *Házi Jenő*: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. 1–2. kötet. Budapest, 1982. Mollay cáfolta meg azt a feltevést, miszerint az épület a középkorban középület (pl. céhház) lett volna. Sedlmayr János, a ház helyreállításának tervező-építészé ugyanis korábban azt feltételezte, hogy a középkori viszonylatban hatalmas pincetér és a reprezentatív emeleti terem nem lakóház céljait szolgálta, hanem az egyik soproni céhnek lehetett a székháza. *Sedlmayr János – Sallay Marianne*: Sopron, Fabricius-ház. Helyreállított Műemlékeink 1. sz. Budapest, 1964. 5–6.

⁴ A pincében feltárt római kori romokról: *Holl Imre – Nováki Gyula – Sz. Póczy Klára*: Városfalmaradványok a soproni Fabricius-ház alatt. In: *Archaeologiai Értesítő* 89. (1962/1) 47–67.

⁵ A mai gótikus pince eredetileg földszinti helyiség volt. Boltozatát láthatjuk ma is, félköríves, kőkeretes bejárata szintén ismert. Mollay – azóta megcáfolt – feltevése szerint a ház középkori szárnyának keleti-nyugati tájolású pincetere eredetileg kápolnának készült, 1320–1350 között (Szent Dorottya-kápolna). *Mollay Károly*: i. m. II. rész. 116. Utóbb, feltehetően a 17. században a középkori pince alá mélypincét építettek. A két, egymásfölötti helyiséget a műemléki helyreállítás idején egyesítették a köztes földem elbontásával. A nagyméretű földszinti pince/terem és a város védelmi érdekeinek oly ellentmondó módon a városfalba nyitott ablakokkal bíró második emeleti nagyterem nem illeszkedik a polgárházakról való ismereteinkhez.

körül a második emeleten a belső városfalba vágott gótikus mérműves ablaksorokkal és ülőfülkékkel díszített reprezentatív fogadótermet alakítottak ki.⁶

A szintén a 14. században emelt utcai szárny egyszerűbb volt, a telek keleti felében húzódott, s egyetlen helyiségsorból állott a fedetlen kapubejáró mellett. Földszintjén prэшázat és pincét, az emeleten faburkolatos nagyszobát és konyhát tartalmazott. Egyetlen lakószobájának díszes, téglából lépcsőzetesen kialakított és apró ablakokkal bíró oldalhomlokzata napjainkban is megtekinthető. Ilyenek lehettek egykor a térre néző homlokzati ablakok is. A 16. században beépítették a kapualjat, és ezzel a felette lévő kamra is elkészült első, boltozatos formájában. A 17. század közepe táján az utcai szárnyat kétmeleteresre bővítették, az utcai nagyszobák fagerendás mennyezetet kaptak. Összeépült az utcai és az udvari szárny, megépítették az udvar loggiás lépcsőházát, és kialakult az épület használatának évszázadokon át folyamatos rendje az utcai és az oldalszárnyon szintenként egy-egy, a Fő térre nyíló úri lakással és a városfal menti szárnyon szerényebb lakásokkal. Ebből az építkezésből való a főtéri homlokzat kétszintes erkélye is. 1770 körül felújították a házat, és az utcai szárnyon a nagy, gerendamennyezetes szobaterék felosztásával szintenként egy-egy háromszobás, modern lakórészt alakítottak ki. Ekkor építették ki a kapualj mai hátsó, az udvarra nyíló szakaszát is.⁷ A második emeleti három szoba mai is megtekinthető díszítőfestései 1770–1780 körül készültek.⁸

A Fabricius-ház első két évtizede

A 19. század elején a Fabricius család vásárolta meg az épületet. Az ingatlan közel egy évszázadon át maradt a tulajdonukban. Az utókor emlékezetében a család és a ház szoros kapcsolata máig megőrződött, ezért az épületet napjainkban is Fabricius-háznak nevezik. A házat megszerző Fabricius András (Endre) dédunokája, Fabricius Endre – főként a család fennmaradt értékes archívumára⁹ támaszkodva – 1962-ben háztörténeti munkával jelentkezett a Soproni Szemle hasábjain.¹⁰ A szerző tanulmányában főként felmenőinek, az épület egykori tulajdonosainak és lakóinak életrajzára koncentrált, figyelme a ház

⁶ A gótikus nagyterem jelentős kőfaragómunkáiról: *Sedlmayr János – Sallay Marianne*: i. m. 6–7.

⁷ *Sedlmayr Jánosné*: Sopron, Beloianisz tér 6. A „Fabricius” ház utcai szárnyának műemléki helyreállítása. In: Műemlékvédelem 22. (1978/4) 296–297. *Dávid Ferenc* művészettörténész épületkutatói beszámolóját ld.: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (GyMSMSL), XXIII. 509 a) Sopron Városi Tanács VB Építési és Közlekedési Osztálya, 19 401/1974.

⁸ *Askercz Éva*: Sopron – Fabricius-ház 1. Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 23. Budapest, 1980.; *Uő*: Polgári otthonok a 17–18. századi Sopronban. In: *Arrabona* 18. (1976) 89–143. *Galavics Géza*: A barokk szobafestés mint dekorációs műfaj. Egy nyugat-dunántúli festő vázlatrajzai. In: *Soproni Szemle* 62. (2008/3) 269. A kifestésre Conrad András (1724–1780) neves természettudós orvos tulajdonlása idején kerülhetett sor.

⁹ MNL Országos Levéltára (OL), P 1559 Fabricius (tótlicpcei) család iratai. XXVI. tétel, A soproni Fabricius-ház iratai 1769–1882.

¹⁰ *Fabricius Endre*: Adalék a soproni Fabricius-ház történetéhez. In: *Soproni Szemle* 16. (1962/1) 47–52.

építéstörténeti változásaira nem terjedt ki. Az alábbiakban ennek az ismertetésére vállalkozunk.

Fabricius András soproni ügyvéd és neje, Weckher Erzsébet 1806. december 29-én vásárolta meg a házat – a hozzá tartozó szőlőkkel, szántókkal és rétekekkel együtt – Spiess Antal tímártól, 17 000 Ft-ért. Az eladó nem régóta volt az ingatlan tulajdonosa, hiszen azt csak egy évvel korábban, 1805. december 27-én vásárolta meg.¹¹

Ebben az időben az I. emeleten két lakás helyezkedett el. Közülük az első az utcai szárnyban öt szobából, konyhából, spájzból, padlásrészből és udvari fáskamrából (*Holzgewölb*) állt. A második lakás az udvari részen volt kialakítva, két szoba és egy sufni (*Verschlag*) alkotta, hozzá ugyancsak konyha, spájz, padlásrész és udvari fáskamra tartozott. A második emeleten is két lakást találunk. Az utcai rész kiosztása ugyanaz volt, mint az első emelet esetében. Az udvari szárnyban, az alatta lévő szinthez képest annyi eltérést látunk, hogy itt a két szoba és egy sufni helyett három szoba állt rendelkezésre. Az első emelet utcai lakrészéhez két bástyakert tartozott. Az udvarban állt a két lóra való istálló, elkülönített abrakkamrával. A háznak három pincéje volt, melyekben összesen 80 boroshordó fért el. A földszinten kialakított présházban tartották a prést és a présedényeket.¹²

Az új tulajdonos nem sokkal az adásvétel után, 1807-ben, majd különösen az 1808. évi tűzvész után különböző jellegű, jelentős mértékű, költséges tatarozásokat, javításokat és átalakításokat végeztetett az épületen. Ezt főként a falak és a tetőzet állapota tette szükségessé. Azt nem tudjuk, hogy milyen beavatkozások érték ekkor a házat. Annyi kiderül, hogy Ofner János Péter fazekast, Meyer Frigyes lakatost, Lang Rozina asztalost, Handler Jakab kőművest, Hasenauer Márton ácsot és Bergmann Magdolna üvegest foglalkoztatták.¹³

A ház korabeli alaprajzi beosztását Handler József 1822. február 16-án készített rajzai alapján ismerjük ilyen pontosan. Az egyik tervrajzon a földszint, a másikon a két emelet alaprajza került megörökítésre.¹⁴ A lapok nemcsak az elkészítésük idején fennálló állapotot rögzítik, hanem a későbbieket is, mivel egészen 1866-ig az összes jelentős alaprajzi változást feltüntették rajtuk. Vizsgáljuk meg részletesen mindhárom szint alaprajzi beosztását!

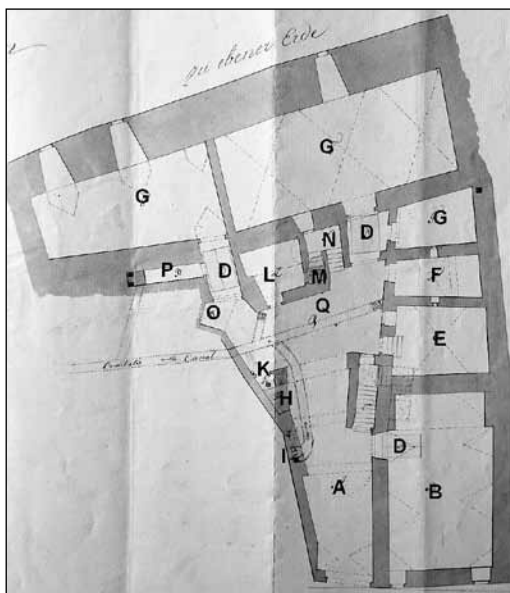
A földszinti rajzon (1. kép) elhelyezett betűk feloldása a következő. A) bejárat. B) présház. C) lépcső az I. emeletre. D) csapóajtó a pincébe. E) kis kézipince. F) lóistálló. G) fáskamra és raktár. H) trágyagödör. I) az illemhelyek kivezető csöve. K) illemhely. L) kis kamra. M) korábbi kályhakürtő. N) lépcső a hátulsó rész I. emeletére. O) a tyúkok helye. P) folyosó a trágyagödörhöz és az illemhelyek kivezető csövéhez. Q) udvar. A pirossal jelzett házi csatornákat Hild Vencel építész utólag, 1833 körül, a vármegyeháza építésekor vezette rá a rajzra.

¹¹ MNL OL, P 1559 XXVI. tétel, folio 16.

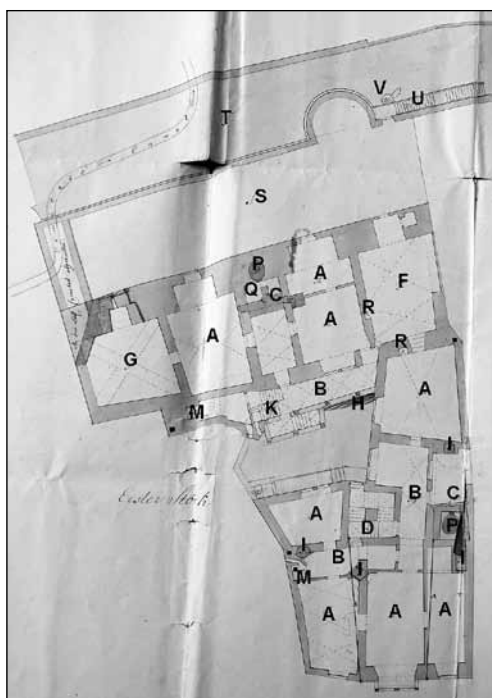
¹² Uo. Folio 98.

¹³ Uo. Folio 29., 78–79.

¹⁴ Uo. Folio 138. (földszint), folio 107. (emeletek).

1. kép. A földszint alaprajza (részlet). Handler József, 1822 (MNL OL)

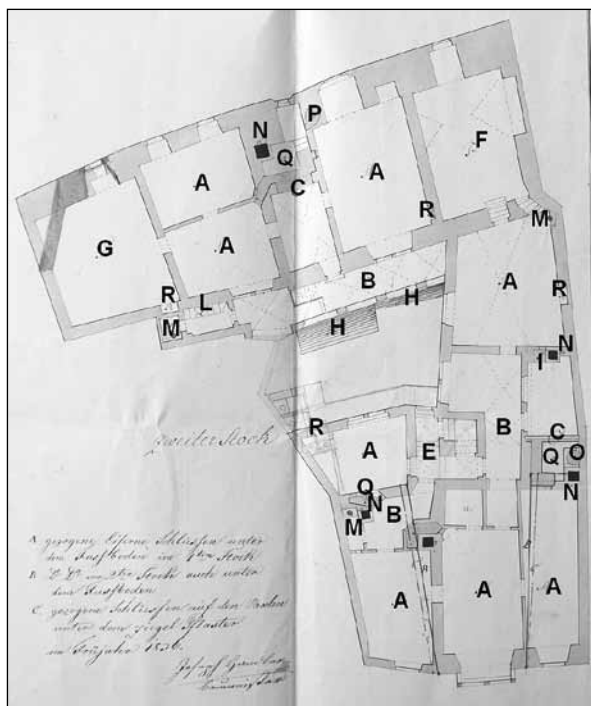

2. kép. Az első emelet alaprajza (részlet). Handler József, 1822 (MNL OL)

Az I. emeleten (2. kép) az alábbi helyiségeket találjuk. A) szoba vagy gardrób. B) folyosó vagy előtér. C) konyha. D) lépcső a II. emeletre. F) spájz. G) kamra. H) cseréptető a hátsó lépcső fölött. I) kandalló. K) lépcső a II. emeletre. M) illemhely. P) sütőkemence. Q) tűzhely. R) faliszekrény. S) kert. T) alsó várkert/bástyakert. U) kerti lépcső. V) kút. Utólag, piros színnel rajzolták rá a ház északnyugati sarkának és a kertnek azt a részét, amit a vármegyeház építéskor lecsontak. A fallevágás miatt a közeli ablakot kissé keletebbre helyezték át. Az udvaron 1866-ban létesített és illemhelyekkel ellátott függőfolyosó szintén utólag került rá ceruzával a lapra.

A II. emelet (3. kép) kiosztása a következő volt. A) szoba vagy gardrób. B) folyosó vagy előtér. C) konyha. E) lépcső az előlő padlásra. F) spájz. G) kamra. H) cseréptető a hátsó lépcső fölött. I) kandalló. L) padláslépcső. M) illemhely. N) kémény. O) Bastaden/Bastaeden Ofen (?). P) kemence. Q) tűzhely. R) faliszekrény. Az I. emelethez hasonlóan itt is feltűnik a lecsontolt északnyugati sarok és az udvari részen épített függőfolyosó.

Az emeleti alaprajzokat Handler 1836 tavaszán újabb kiegészítéssel látta el. Statikai okokból ugyanis kötővasakat helyeztek el az utcai fronton, melyeket a rajzon fekete, egyenes vonallal jelöltek: „A”: behúzott kötővas az I. emeleti padló alatt. „B”: ugyanaz a II. emeleten. „C”: ugyanaz a padlás téglaburkolata alatt.

3. kép. A II. emelet alaprajza (részlet). Handler József, 1822 (MNL OL)

A vármegyeháza építésével összefüggő változások

Lényeges események zajlottak a Fabricius-ház építésének történetében, amikor szomszédságában 1829-ben Hild Vencel tervei alapján megkezdték a vármegyeháza felépítését. Elsőként a középület számára kiválasztott telken álló két házat bontották le. A Fabricius-ház közvetlen szomszédja a Wohlmuth-ház volt, melyet még 1821. február 24-én vásárolt meg a vármegye Wohlmuth József özvegyétől, Ritter Magdolna asszonytól. Az ingatlan törvényes átadására Fabricius Andrást mint szomszédot is meghívták. Ő a jogügylet ellen nem élt ellenvetéssel, de a város előtt tett bevallásában minden törvényes jogát fenntartotta arra, hogyha az említett épületet – mely házával szorosan össze volt kapcsolva – előbb vagy utóbb a vármegye rendelkezése szerint lebontják, és ennek következtében házában bármilyen kár keletkezik, akár a falakban, akár a tetőzetben, akkor azokat a vármegye költségén állítsák majd helyre.¹⁵

A különböző bontási, alapozási és építkezési munkálatok következtében a Fabricius-házat jelentős károk érték. A tulajdonos ezt tapasztalva szakértői bizottság kirendelését kérte. Igazolni akarta ugyanis, hogy a bontásig az épület tökéletes és ép állapotban volt, másrészt pedig dokumentálni kívánta a bekövetkezett épületkárokat. 1829. augusztus 4-én a helyszínen megjelent megyeházi építőbizottság és a városi szakértői küldöttség Fabricius jelenlétében megállapította, hogy a lakóépületnek a megyeház felé eső falai megsüllyedtek, emiatt pedig az épületen repedések keletkeztek, mégpedig a hátsó traktusban lakó Göhring Gottlieb varga műhelyében az I. emeleten, a megyeház felé eső oldalfalon, a bástyakeretre néző ablak fölött, továbbá a II. emeleten Fuchs András szabó műhelyében, ugyanezen az oldalon. A vármegye részéről megjelent személyek (Ihász Imre táblabíró és Pethe Bálint aladószedő) kinyilvánították, hogy nemcsak a meglévő, hanem az építkezés miatt a jövőben keletkező károkat is ki fogják javítani.¹⁶

Az építkezés előrehaladtával kiderült, hogy a vármegyeház nagytermének ablakai nem jutnak megfelelő világossághoz, mivel a Fabricius-ház hátsó részének északnyugati sarka kitakarja előlük a fényt. A vármegye ezért megkereste Fabriciust, aki ebben az időben maga is a megye tisztviselője, nevezetesen táblabírája, Sopron városnak pedig tanácsosa és kapitánya volt. Fabricius a 1830. június 30-án tartott megyei közgyűlésen kinyilvánította, hogy házának és kertjének érintett részét átengedi a megye tulajdonába. Felajánlásában a ház egy részét „a köz jó tekintetéből le lerontani” ajánlotta. Az épület megcsonkításáért és „becsében történt hanyatlásáért” 1000 pengőforintot kért. Ezenfelül ragaszkodott ahhoz, hogy a bontás által okozott minden kárát kijavítsák. A rendek a terület megvételeát a „palotának tökéletes díszére el kerülhetetlen szükségesnek” tartották, ezért a felajánlott 6,5 négyszögölnyi (kb. 23,4 m²) területet a megjelölt összegért megvásárolták.¹⁷

¹⁵ MNL GyMSMSL, IV. A 1. b) Sopron Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, 2130/1832.

¹⁶ Uo. és MNL OL, P 1559 XXVI. tétel, folio 109–110.

¹⁷ MNL GyMSMSL, IV. A 1. Sopron Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1830–1831. év, 1797/1830. sz. MNL GyMSMSL, IV. A 9. Sopron Vármegye Székháza Építésére Kiküldött Bizottmányának iratai, 1830. év. Jegyzőkönyvi szám: 28/1830.

4. kép. A Fabricius-ház lecsonkolt sarka. Jobbra a vármegyeháza, előtte a telekhatáron álló téglafal.
Kelemen István fotója, 2018

Az épület sarkának lebontását és a megcsonkított épület helyreállítását Hild Vencel végezte el. A munkálatokra 1830 utolsó hónapjaiban kerülhetett sor, az építésznek járó összeg (167 pengőforint 38 krajcár) kifizetését 1831 januárjában rendelték el.¹⁸ Még ugyanebben az évben Hasenauer ácsmesterrel hozzáigazították a megyeház újonnan emelt tűzfalához a Fabricius-ház tetejét.¹⁹ (4. kép)

1831 tavaszán minden korábbinál komolyabb sérülést szenvedett az épület. A Wohlmuth-féle háznak ugyanis az a két emelete, amely össze volt vele kapcsolva, március 13-án az alatta lévő föld kiásása miatt „egyszerre szörnyű s rettentő rohannással” összedőlt. Ennek következtében a Fabricius-ház olyan mértékben károsodott, hogy „élet veszedelem nélkül annak nagyobb részeiben lakni nem lehetett”. Az érintett épületrészekből mind Fabriciusnak, mind cselédjeinek ki kellett költöznie. Az épület megpróbáltatásai ezzel nem értek véget. Amikor június elején a ház falainak alapjait 2 öl (kb. 3,8 méter) mélységben kiásták, az oldalszobák boltozatjai „bé dűltek”, a házfalak, az ablakkövek és a kályhák

¹⁸ Uo. 8/1831.

¹⁹ Uo. 26/1831.

megrepedtek, az ajtók sarkaikkal „félre rántattak”, aminek következtében négy szoba hasznavehetetlenné vált.

A károkat tapasztalva június 28-án minden részletre kiterjedő, alapos összeírást készítettek a sérülésekről. A kirendelt szakértők a helyszíni szemle során felmérték, hogy a bekövetkezett károk miatt milyen veszélyek fenyegetik a ház lakóit, feljegyezték, hogy milyen intézkedéseket szükséges megtenni, végül pedig a háznak mely sérült részeit kell lebontani, majd újraépíteni. A legnagyobb károk értelemszerűen az utcai traktusnak azon a részén keletkeztek (az I. és II. emeleten egyaránt), ahol az épület a megyeházával érintkezett. Az I. emeleti boltozott szobában öt nappal korábban egy nagyjából 0,75 négyzetméteres (kb. 2,7 m²) területen beomlott a mennyezet, emiatt tartani kellett az egész boltozat beomlásától.²⁰

Július 2-án Handler József építész költségvetést készített a károk helyreállításához szükséges kőműves- és kőfaragó munkákról. Megállapította, hogy az utcai fronton lévő I. emeleti szoba boltozatán egy boltpillér leomlott, ezért a boltozatot még inkább alá kell dúcolni, majd lebontani. Mivel a II. emeleten a szoba és az árnyékszék-folyosó közti válaszfal (a kandalló egy részével együtt) ezen a sérült boltozaton áll, ezért először ezt a válaszfalat kell lebontani a kéménnyel és a kandalló egy részével, vagy esetleg a teljes kandallóval együtt, majd ezután az I. emeleti szoba boltozatát. Mivel ez a szoba gerendafödém és stukatúros mennyezetet kap, ezért az újonnan létesítendő válaszfalat az alsó falra kell ráépíteni, aminek következtében az árnyékszék-folyosó és az árnyékszék valamivel kisebb lesz, vagy pedig ezt a 6 hüvelyk (kb. 16 cm) vastag falat egy tölgyfagerendára kell állítani, ami miatt szükséges lesz az egész kandallót módosítani. Le kell bontani továbbá a II. emeleten a legnagyobb veszélyben lévő területet, azaz a padláslépcső előtti részt (*Bodenstiegen Platzel*), majd azt újra kell boltozni. Ugyancsak lebontandó a padláson az attika (*Atik, Aufsatzmauer*), főként az alatta lévő fal tehermentesítése céljából, majd a II. emelet ablakai fölött új párkány alakítandó ki, arra pedig téglából egy keskenyebb oromzat helyezendő. Le kell bontani, majd újraépíteni a bejárati boltozatot és az üléső főfalat a megyeházától az erkélyig terjedő részen, két szintnyi magasságban. Úgy tűnik – ahogy azt az emeleti alaprajzokon láthattuk –, hogy végül inkább kötővasak segítségével erősítették meg a főfalat. A hátsó traktus I. emeletén (cipézlakás) és II. emeletén (kováclakás) ugyancsak kijavítandók a károk (repedések eltüntetése, vakolás, kőkeretek javítása).²¹ Ugyanezen a napon állított össze költségvetést Heiss József ácsmester a tető átalakításáról, amely a sérült, 18 hüvelyk (kb. 47 cm) vastag oromfal lebontása, majd 6 hüvelyk (kb. 16 cm) vastagságban való felépítése miatt vált szükségessé.²² A jelzett munkákat Fabricius – bizonyára a megvétől kapott 1000 forint felhasználásával – nem sokkal ezután elvégeztethette.

1832. január 18-án Fabricius levélben fordult a megyéhez. Ebben előadta, hogy már az előző évi június 28-i szemle alkalmával kérte a megyeházi építőbizottságot megsérült

²⁰ Uo. Folio 111–116.

²¹ Uo. Folio 118–121. Az árajánlat összege: 487 Ft 55 ¹/₃ kr.

²² Uo. Folio 117. A költségvetésben szereplő összeg: 165 Ft 5 kr.

házának haladék nélküli helyreállítására. A bizottság tagjai elismerték a kérés megalapozottságát, de jelezték, hogy annak teljesítése meghaladja hatáskörüket, a kártérítés tárgyában csak a vármegye határozhat. Fabricius a megyéhez intézett kérelmében helyreállítási költségeinek és kárainak megtérítését kérte. Úgy kalkulált, hogy összesen 330 pengőforint 39 krajcár illeti meg. Ebben az összegben az iparosok (építőmester, ács, asztalos, fazekas, kőfaragó, szobafestő) költségei mellett elmaradt hasznai is szerepeltek. Fél éven át ugyanis 98 pengőforint házbértől esett el, mivel a házban lakó bérlők közül Krenosz István ügyész a fenyegető veszedelem miatt kénytelen volt kiköltözni, míg Rédel József vargának azért kellett elhagynia bérleményét, mert az utcai részről ide költöztek át a Fabricius család tagjai.

Fabricius rámutatott arra, hogy a kártérítésre jogosult, hiszen: 1. Fenntartotta jogait a Wohlmuth-ház megvásárlásakor, tudván, hogy annak lebontása kárt fog neki okozni. 2. Az építkezés miatt háza megsérült, annak nagyobb része fél éven át hasznavehetetlen volt, ezekből a részekből az életveszély miatt mind neki, mind cselédeknek ki kellett költöznie. 3. A bontás előtt háza jó állapotban volt. 4. A megyeházi építőbizottság ígéretet tett neki, hogy nem csak a meglévő, hanem a jövőben keletkező kárait is megtérítik. 5. Az építőbizottság kérésére olyan áldozatokat hozott, „mellyekre más ugyan soha rá nem állott volna”, hisz háza hátsó részéből egy részt pénzért átengedett a vármegye részére. Ezen kívül megengedte, hogy a megyeház fő csatornáját házi kertjén vezessék keresztül, házának tetejéről pedig saját költségén leszedette a csatornát a vármegye hasznára és a vármegyeháza díszére.²³

Az építőbizottság megállapította, hogy Fabricius kérelmében olyan tételek is szerepelnek, melyeket nem annyira a ház „rongált részeinek ki igazítására”, hanem annak „csinosítására” fordítottak. Ugyanakkor tekintetbe vették a táblabíró készséges szomszédi gesztusát háza szegletének átengedésével, mellyel a „köz jó előmozdítására segéd akarattal” hozzájárult, valamint azt a körülményt, hogy már a harmadik éve kénytelen elviselni az építkezéssel szükségszerűen együtt járó kellemetlenségeket. 200 pengőforint kifizetését javasolták. A javaslatot július 16-án fogadta el a vármegyei közgyűlés.²⁴

Szó volt róla, miszerint Fabricius engedélyezte, hogy a megyeház fő csatornáját a kertjén vezessék keresztül. Hozzájárulását három feltétellel adta meg: 1. A telekre, melyen a kanálist keresztülvezetik, a vármegyének soha semmiféle joga ne lehessen. 2. A csatorna tatarozását és tisztítását a vármegye végezze saját költségén. 3. Még azelőtt, hogy a megyeház teljesen el nem készül, a Fabricius-házban lévő két illemhelyből kivezető szükséges csatornákat, melyeket Hild Vencel saját kezűleg rajzolt rá a házi tervrajzra, a vármegye saját költségén készíttesse el, azokat a megyeházbeliekkel kapcsoltassa össze. A vármegye 1833 augusztusára a támasztott feltételeknek eleget tett.²⁵

²³ MNL GyMSMSL, IV. A 1. b) Sopron Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, 2130/1832.

²⁴ MNL GyMSMSL, IV. A 9. Sopron Vármegye Székháza Építésére Kiküldött Bizottmányának iratai, 1832. év. Jegyzőkönyvi szám: 11/1832. MNL GyMSMSL, IV. A 1. b) Sopron Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, 2130/1832. MNL OL, P 1559 XXVI. tétel, folio 122.

²⁵ MNL OL, P 1559 XXVI. tétel, folio 123–124. MNL GyMSMSL, IV. A 1. b) Sopron Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, 2469/1833.

A ház építéstörténete az 1840-es évektől a század végéig

1843-ban nagyobb tatarozást és felújítást végeztek az épületen. Egy kimutatás szerint ebben az évben összesen 3 994 váltóforint 45 krajcárt költöttek a felújításra.²⁶ A legfontosabb változás az volt, hogy a lakóház új, cserépfedésű fedélszékét kapott. A faszerkezet elkészítésével Schneider Ferenc helyi ácsmestert bízták meg. Fabricius április 4-én kötötte meg vele a vállalkozási szerződést, melyben az ácsmester vállalta, hogy májusban az utcai traktuson lebontja a meglévő fedélszékét, helyére pedig újat készít.²⁷ A cserepezést a 131 négyszögöl és fél négyszögláb (kb. 471 m²) nagyságú tetőfelületen Felkl János cserepező végezte.²⁸ (5. kép)

A cseréptető létesítéséhez szükséges kőművesmunkákkal Handler Józsefet bízták meg.²⁹ Számláját az utcai traktuson végzett munkáiról június 14-én állította ki. Ebben többek között az alábbi tételeket találjuk: négy duplakémény magasítása; a padláson lévő régi illemhely lebontása és újraboltozása; az udvari fal felfalazása (1,5 láb magas, 1,5 láb széles) a tető egyforma alátámasztása végett, valamint a pillérek felfalazása a padláson; az udvaron 9,75 öl (kb. 18,5 méter) hosszú holker (*Holkehle*) kialakítása és bepucolása; az utcai homlokzaton az ablakszemöldökök kitörése, az (erkély)oromzat (*Fronton*) lebontása, új oromzat készítése kőből, a zárterkély (*Balkon Vorsprung*) újra stukatúrozása, a teljes homlokzat meszelése és színezése.³⁰ Július 21-én már a hátsó traktuson teljesített munkákról is elkészült a számla. Itt lebontottak egy duplakéményt, felfalaztak két új kéményt, a padláson a tetőszékét több pillérrel aláfalazták, a várfal felőli homlokzatot bepucolták, lemeszelték és kiszínezték. A hátsó folyosó fölött 9 öl (kb. 17 méter) hosszú holkert alakítottak ki. Tatarozták és kimeszelték a kamrát, a kert felé eső szobában eltüntették a repedéseket és a helyiséget kimeszelték, a folyosó egy részén kijavították a téglalburkolatot, majd a lépcsőkkel és az udvarral együtt kimeszelték.³¹

Friedenreich András soproni bádogosmester júniusban és júliusban lefolyókat, ereszcatornákat javított, egyes szakaszokon pedig újakat készített.³² A lakatosmunkákat január és október között Heitzler Ágost végezte. Főként ajtók zárját javította, öt félkör alakú vas tetőajtót csinált, kéményajtókat készített, illetve kisebb javításokat végzett.³³

²⁶ Uo. Folio 137.

²⁷ Uo. Folio 129–130. A számla értéke: 367 pengőforint 43,5 kr. A fedélszék tervrajza: folio 142.

²⁸ Uo. Folio 125–126. Munkakimutatását és költségvetését (701 Vft 21 kr) 1841. január 2-án állította össze. Ezzel az építkezéssel tűnt el az utcai homlokzatot záró, bizonyára 17. századi attikafal.

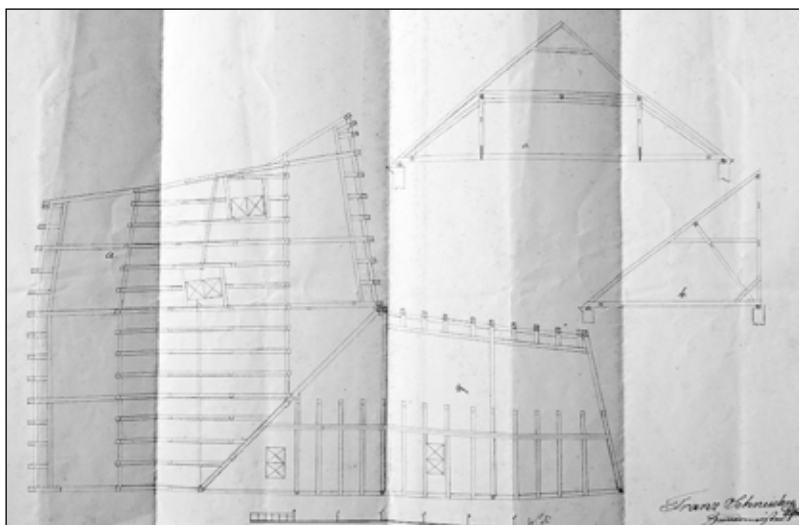
²⁹ Uo. Folio 127–128. 1841. február 4-én adott költségvetést (2 296 Vft 9 kr), mely a kőművesmunkákon kívül magába foglalta az ács-, cserepező-, lakatos- és bádogosmunkákat is.

³⁰ Uo. Folio 131–132. A számla értéke: 225 Vft 58 kr. Többek között felhasználtak 4500 faltégglát, 24 mérő meszet, 16 fuvar homokot.

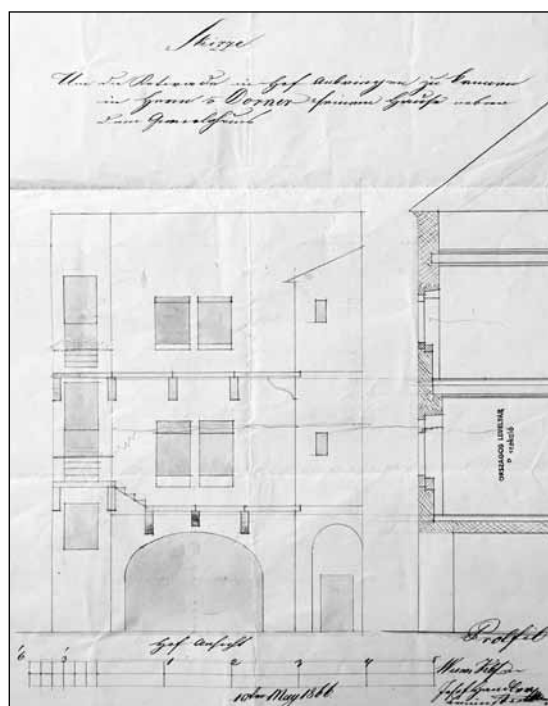
³¹ Uo. Folio 133. A számla értéke: 266 Vft 27 kr. Az anyagszükséglet többek között 49 mérő mészt, 36 fuvar homok és 2500 db faltéggla volt.

³² Uo. Folio 134. Augusztus 19-én kiállított számlája szerint 428 Vft-ot kért.

³³ Uo. Folio 135–136. Munkája ellenértékéről (241 Vft 49 kr) október 9-én adott számlát.

5. kép. Új fedélszék terve. Schneider Ferenc [1841?] (MNL OL)

6. kép. Az udvari részen elhelyezendő illemhelyek terve. Handler József, 1866 (MNL OL)

A 19. század utolsó harmadában kevés változásról értesülünk. Előbb az udvari részen illemhelyeket létesítettek függőfolyosókon az első és második emelet lakói részére,³⁴ majd egy évtizeddel később a présházból lakást alakítottak ki. (6. kép)

1878-ban az akkori tulajdonos, Fabricius András lánya, Dornér Frigyes soproni bornyagykereskedő neje, Fabricius Paula kéményt (*Zilinder Rauchfang*) építtetett a bejárattól keletre, a földszinten elhelyezkedő mosókonyha részére. A terveket Schármár János soproni építész készítette.³⁵ (7. kép)

A következő évben, 1879-ben Dornerné további átalakításokat végeztetett a földszinti részen (8. kép). Ennek következtében módosult a bejárattól keletre lévő helyiség (présház) alaprajza. Helyén lakórész létesült: két kabinetet és mögöttük egy konyhát alakítottak ki. A konyhából lehetett lejutni a pincébe. A présház a konyhától északra fekvő helyiségbe került át. A földszint megváltozott funkciójával összefüggésben módosult az utcai homlokzat is, a korábban meglévő két kis ablak helyén két nagyobbat nyitottak. A tervezéssel ezúttal is Schármárt bízta meg.³⁶

A ház 1890 körüli állapotáról részletes leírással rendelkezünk Dornerné unokaöccsének, Fabricius Endrének a jóvoltából.³⁷ Dornerné halála (1895) után végrendeletének megfelelően öccsére, Fabricius Endrére (1823–1902) szállt az épület. Az új tulajdonos 1897. február 4-én a házat, a telket és a kertet dr. Pósfai Sándor soproni királyi közjegyző előtt tanulmányi alapítványként kötötte le, hogy annak kamatait ösztöndíjként szegény sorsú, jól tanuló diákok élvezhessék. Az alapítvány neve „*Fabricius Endre-féle családi alapítvány*” lett. Az alapítvány kezelésével a soproni evangélikus konventet bízta meg, feljogosítva a ház jövedelmeinek beszedésére, a lakásoknak belátása szerint való bérbe adására. A konvent ugyanakkor köteles volt a jövedelmekből az adót és a tűzbiztosítást pontosan fizetni, valamint a szükséges javításokat elvégeztetni. A ház tiszta jövedelmének 10 %-át kellett elkülöníteni és gyümölcsöztetni, hogy abból a házat tataroztatni lehessen, „*esetleg idővel újra felépíthetessék*”. A konventet a kezelésért a jövedelem 10 %-a illette meg. Fabricius az alapítvány jövedelméből 600 koronát határozott meg évente segélyül a Fabricius családi nevet viselő fiú leszármazói neveltetésére, mely segélydíj pályázat útján nyerhető el. Kilátásba helyezte, hogy a ház jövedelmeinek növekedésével ez az évi segélydíj 1000 koronáig emelhető. Ha az említett leszármazói kör kihal, akkor az evangélikus konvent válik jogosulttá arra, hogy egy vagy több tehetséges soproni evangélikus vagyontalan fiút segítse, de vegye figyelembe a Fabricius család leányági leszármazóit, ha azok pályáznának. Az alapító a jövedelemmel való rendelkezés jogát élete végéig fenn kívánta magának tartani. Az ingatlan tehát a közjegyzői okiratba foglalt alapítólevél értelmében – az alapító haszonélvezeti jogának fenntartása mellett – az alapítvány tulajdonába került.³⁸

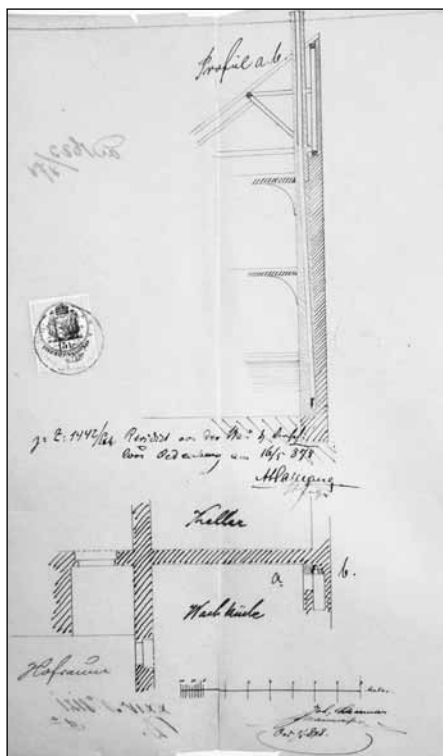
³⁴ MNL OL, P 1559 XXVI. tétel, folio 139. A függőfolyosókat és az illemhelyeket a műemléki helyreállításkor bontották el.

³⁵ MNL GyMSMSL, IV. 1403 Sopron Város Tanácsának iratai, XXIV. Közrendészeti iratok, No. 8121.

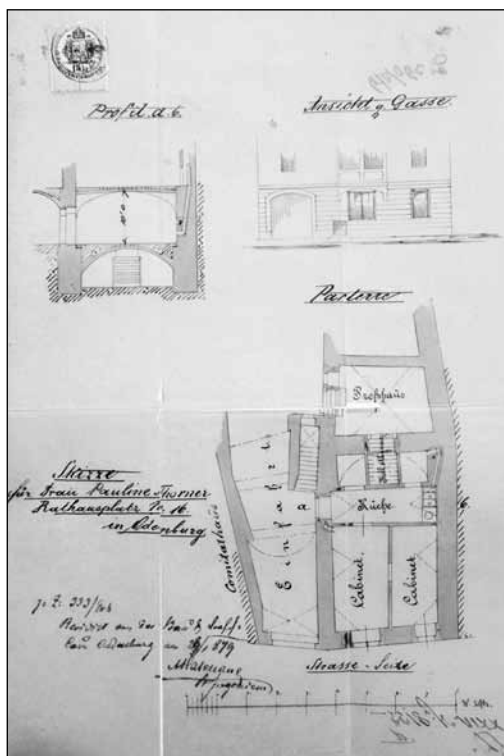
³⁶ Uo. No. 8155.

³⁷ *Fabricius Endre*: i. m. 50–51.

³⁸ MNL OL, P 1559 LI. tétel, A soproni Fabricius-ház ösztöndíj-alapítványi iratai, folio 13–20.

7. kép. Kémény terve. Schármár János, 1878
(MNL GyMSMSL)

8. kép. A földszint átalakítási terve, 1879
(MNL GyMSMSL)

Kitekintés a 20. századra

Fabricius Endre halála (1902. február 2.) után az alapítványi házat a soproni evangélikus egyház vette kezelésbe és az alapító szándéka szerint 1949-ig számos tanuló élvezte az ösztöndíjakat.³⁹

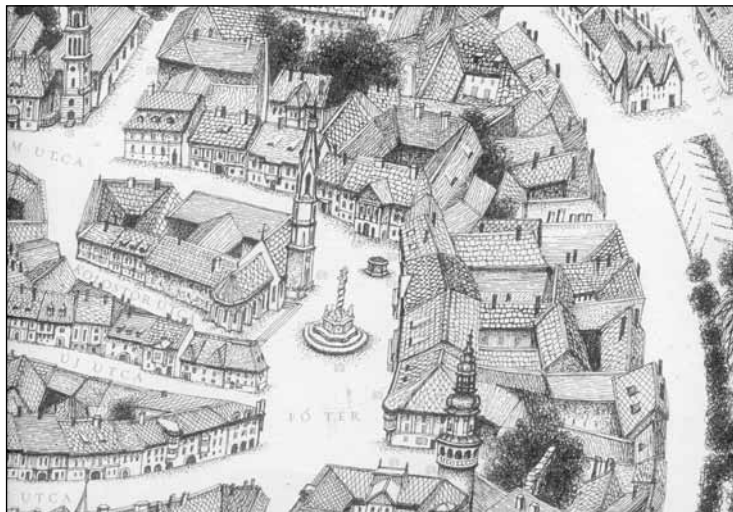
Az evangélikus egyháztanács megállapítása szerint az alapítványi ház az átvételkor, 1902-ben „oly rongált, düledező állapotban volt, hogy már a benne lakók élete veszélyben forogott, sőt hatósági beavatkozástól is kellett tartani s azért haladéktalanul annak tatarozásához kellett fogni. A tatarozás folyama alatt azonban mindig újabb és újabb hiányok kerültek elő; – falak, mennyezetek bedőléssel fenyegettek, melyeknek helyreállítása előre meg nem állapítható költséget okozott. Ezen elkerülhetetlen helyreállítások által, melyek nélkül a lakások egyáltalában bérbe adhatók sem lettek volna, nem csak a meglévő lakosztályok bérösszege emelkedett, hanem egészen új lakásokat is lehetett előállítani [...]”⁴⁰ A házhoz tartozott a bástya alatt

³⁹ Fabricius Endre: i. m. 52.

⁴⁰ MNL OL, P 1559 LI. tétel, folio 31–32.

egy 67 négyszögölnyi keskeny kert, udvarrész is, amely telekkönyvileg azonban a Stornoházhoz volt felvéve. Ezt 1903-ban eladták a várkerületi csatlakozó telek tulajdonosának, Hambach Jánosnak.⁴¹

Az épületet 1945 után államosították, benne bérlakások működtek. 1958–1961 között megtörtént az udvari szárny műemléki helyreállítása. Az épületrész múzeumi funkciót kapott, a pincszinten római kori kőtárat alakítottak ki. 1972–1975 között az utcai szárnyat állították helyre. Ennek során a 17. századi, falsávokkal nem tagolt homlokzat került helyreállításra, és bemutatták a fedett kapualj nélküli korai épület sarkát is. A földszinten előkerült középkori nyílásokat kiegészítve megnyitották. 1975-ben az épületrész első emeletén a 17. századi nagytermes szobát rendezték be egyidős bútorokkal, kályharekonstrukcióval, egykorú források alapján berendezett konyhával. A második emeleten háromszobás lakást rendeztek be olyan falak között, amelyet a fent közölt alaprajzok is bemutatnak. Az egyes szobák funkciója a szobák elhelyezkedéséhez igazodik, bútoraik a 18. század második feléből valók, s a falak díszítőfestéseivel vannak összhangban. A földszinten a kívülről megközelíthető borospince kőraktár lett.⁴² 2002-ben felújították a belső udvar homlokzatát és a kapualjat.

Sulyok Gabriella: Sopron látványterkép, részlet (Fő tér), 2003

⁴¹ Uo. Folio 33–35.

⁴² A földszint boltozott helyiségében, az egykori présházban a város legrégebbi, 1720-ban készült szőlőprését helyezték el. A II. emelet barokk seccóit restaurálták. A festett felületek feltárása és restaurálása 1975-ben fejeződött be. Kovács György: Sopron, Fő tér 6. Múzeum, Fabricius ház. Adattár. A magyar műemlékvédelem munkájának eredményei az egyes műemlékek tükrében. In: Magyar Műemlékvédelem 9. Budapest, 1984. 509. A falképeket Bécsi János, Morocz László, Pintér Attila, Rády Ferenc állította helyre. Dercsényi Dezső: A soproni műemlékvédelem három évtizede (1945–1975). In: Magyar Műemlékvédelem 8. (1973–1974). Budapest, 1977. 24.